

УДК 811.111+811.161.2'25

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.11>

ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ С. МОЕМА «ДРУГ У БІДІ»)

Іванченко Марія Юріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Занов'як Ярина Ярославівна

студентка магістратури кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови на одиниці іншої мови. Одним із прийомів, які допомагають перекладачеві, є трансформації. Перекладні трансформації (заміни) відбуваються через неповну спільність або відмінність англійської та української мов. Спільність між граматичними властивостями української та англійської мов задається їх загальною приналежністю до індоєвропейської сім'ї і проявляється в наявності загальних граматичних значень, категорій та функцій, наприклад: категорій числа у іменників, категорій ступенів порівняння у прикметників, категорії часу у дієслів та інших. У той самий час відмінність принципів граматичного ладу, що виражається у приналежності цих мов до різних граматичних груп, відбивається у суттєвих відмінностях між граматичними властивостями, наприклад, у існуванні несхожих граматичних категорій: артиклі англійською, дієприслівник в українській; фіксований порядок слів у англійській; і т. д. Переклад художніх творів передбачає не лише подолання різниці у граматичній будові двох не споріднених мов – української та англійської, але і адекватне відтворення ідіостилю автора. В українському перекладі оповідання відомого британського письменника С. Моема «Друг у біді» Володимир Романчук використовує граматичні трансформації, що зумовлено жанрово-стилістичними особливостями англійського речення та прагненням адекватної передачі стилістичних особливостей оригіналу. Головним завданням перекладача є відтворення смислового та емоційного навантаження вихідного тексту засобами української мови. Проведений аналіз показав, що у більшості випадків для досягнення адекватності український переклад здійснюється за допомогою застосування таких граматичних трансформацій як заміна (46%), членування речень (12%), об'єднання речень (10%), зміна порядку слів (2%), зміна послідовності частин складного речення (2%), додавання (16%), опущення (12%).

Ключові слова: переклад, оригінал, трансформації, граматична будова, норми мови.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Питання художнього перекладу залишаються в центрі уваги як практиків, і теоретиків перекладу. Функціонуючи в іншомовній культурі як заміна оригіналу, переклад покликаний виконувати дуже важливу роль міжкультурної комунікації: формувати у іншомовних читачів уявлення про «іншу» культуру.

Художній переклад знаходиться у фокусі уваги багатьох сучасних науковців. Різні аспекти привертали увагу дослідників, зокрема на граматичному рівні перекладацькі трансформації аналізують Шишко А. В. та Луканська Г. А. на основі роману Сомерсета Моема «Розмальована вуаль» (Шишко, Луканська, 2019), Остапенко С. А. та Шерстюк К. О. в українських перекладах роману Г. Веллса

«Машина часу» (Остапенко, Шерстюк, 2018), Красуля А. В. та Миклашук В. П. на матеріалі трилогії С. Коллінз «Голодні ігри» (Красуля, Миклашук, 2020). Закономірності та особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу роману «Безсоння» С. Кінга розглядають у своїй статті Яровенко А. та Болдирєва А. (Яровенко, Болдирєва, 2021). Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом» визначають Романенко Н. В. та Головатюк Т. М. (Романенко, Головатюк, 2018).

Актуальність дослідження полягає у тому, що переклад художніх творів передбачає не лише подолання різниці у граматичній будові двох не споріднених мов – української та англійської, але і адекватне відтворення ідіостилю автора.

Метою наукової розвідки є виявлення особливостей відтворення граматичних конструкцій у процесі перекладу англomовного художнього твору українською мовою на матеріалі оповідання Сомерсета Моема «Друг у біді».

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: інвентаризувати ілюстративні приклади граматичних трансформацій у оповіданні С. Моема «Друг у біді» англійською мовою та українські еквіваленти в українському перекладі Володимира Романця; класифікувати фактичний матеріал за типами перекладацьких прийомів, якими користується перекладач; здійснити докладний аналіз перетворень у порівнянні із текстом оригіналу.

В межах проведеного дослідження застосовувались наступні види аналізу: порівняльний, транслатологічний та контекстний. Фактичний матеріал відібраний шляхом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Однією з необхідних умов адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень та правильно конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу. Порівнюючи англійську та українську мову, можемо зазначити наявність великої кількості розбіжностей у будові мов та їх граматичних форм, а також у мовностилістичних нормах текстів оригіналу та перекладу. Саме тому при перекладі на іншу мову перекладачі часто змушені використовувати граматичні трансформації – прийоми перетворення англійського речення у синтаксичні структури, властиві українській мові.

Аналіз українського перекладу оповідання Сомерсета Моема «Друг у біді» свідчить, що Володимир Романець досить часто використовує граматичну трансформацію членування речень. Членування речення – це такий спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється на дві або більше предикативні структури мови перекладу (Потніцева, Пічугіна, 2011).

They cannot afford to make them self-contradictory, for then they become incomprehensible, and yet self-contradictory is what most of us are (Maugham, 2017).

Вони не наважуються подати їх з усіма внутрішніми суперечностями, бо тоді, мовляв, ці герої будуть незрозумілі. Зауважимо принагідно, що більшість із нас являють собою справжні клубки суперечностей (Моем, 2001).

У поданому прикладі спостерігаємо перетворення складного речення у оригінальному тексті на два самостійних речення

в українському перекладі. Є кілька причин використання членування речень при перекладі з англійської на українську: особливості граматичної структури англійського речення; особливості смислової структури словосполучень в англійській мові; жанрово-стилістичні особливості англійського речення (Потніцева, Пічугіна, 2011).

Найчастіше при передачі українською мовою специфічних англійських конструкцій, які мають українські відповідності, доводиться застосовувати цей спосіб перекладу.

I happened on one occasion to be spending a few days there, waiting for a ship, and I was introduced to him at the British Club (Maugham, 2017).

Якось мені теж випало там бути. Протягом кількох днів чекав я на пароплава і познайомився тоді з Бартоном у англійському клубі (Моем, 2001).

При перекладі можна вдаватися до членування речення і у зв'язку з жанрово-стилістичними особливостями англійського речення і кращої передачі стилістичних особливостей оригіналу (Потніцева, Пічугіна, 2011). Необхідність членування, можливо викликана не стільки різномірністю думок, виражених в англійському реченні, скільки їх самостійним характером і тим, що потрібно виділити кожне під час перекладу.

He couldn't pay his hotel bill and they wouldn't give him any more credit (Maugham, 2017).

Платити за готель ні з чого. Кредитів йому не дають (Моем, 2001).

Доволі часто при перекладі тексту з англійської на українську мову перекладачі застосовують зворотню до поділу трансформацію – інтеграцію. Об'єднання речень обумовлюється під час перекладу майже тими самими причинами, як і використання прийому членування. Ці причини пов'язані з граматичними чи стилістичними особливостями англійського тексту.

Burton came into the lounge presently and caught sight of me. He seated himself in the chair next to mine (Maugham, 2017).

Незабаром до вітальні зайшов Бартон і, побачивши мене, сів у крісло, що стояло поруч мого (Моем, 2001).

Існує два види інтеграцій: внутрішня і зовнішня. Внутрішня інтеграція – це спосіб перекладу складнопідрядного чи складносурядного речення простим реченням:

'I could hardly believe my ears, it seemed such an insane answer to give (Maugham, 2017).

Більш недоречної відповіді годі було й придумати (Моем, 2001).

Зовнішня інтеграція – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речень об'єднуються в одне складне:

For thirty years now I have been studying my fellow-men. I do not know very much about them (Maugham, 2017).

Ось уже тридцять років намагаюся я збагнути людську натуру, але, далекі, мені це не дуже вдається (Моем, 2001).

He was quite a remarkable player. He seemed to have an instinct about the cards (Maugham, 2017).

Це був пречудовий гравець, що, здавалося, мав вроджений потяг до карт (Моем, 2001).

Якщо говорити про об'єднання речень як про прийом перекладу з української на англійську, воно є дуже поширеним способом перекладу, який значно полегшує сприйняття тексту.

Не менш типовим при перекладі на українську мову творів Сомерсета Моєма є використання трансформації, що має назву зміна порядку слів або перестановка. За допомогою зміни порядку слів у перекладеному реченні змінюється порядок слів у порівнянні з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад (Потніцева, Пічугіна, 2011). Причиною використання цієї трансформації є необхідність відповідати вимогам синтаксису української мови.

In books on logic they will tell you that it is absurd to say that yellow is tubular or gratitude heavier than air (Maugham, 2017).

У книжках з логіки такі твердження, як те, що жовтий колір – сухотливий або вдячність важча за повітря, називаються нісенітницею (Моем, 2001).

У цьому прикладі іменник *absurd* знаходиться у середині англійського речення, тоді як в українському перекладі *нісенітниця* стоїть в самому кінці. Така перестановка зумовлена стандартами української мови.

При перекладі нерідко має місце також явище зміни порядку слідування частин складного речення – головного та підрядного речення. Наприклад:

I suppose he was about sixty when I knew him (Maugham, 2017).

В той час, коли ми зналися, йому було років шістдесят (Моем, 2001).

У аналізованому прикладі має місце перестановка. Так, в англійському варіанті спочатку стоїть частина речення, яка повідомляє про вік героя, а потім підрядне речення із сполучником. Тоді як в українському варіанті частини речення стоять у зворотному порядку.

У даному прикладі змінений порядок характеристик дружини в українському перекладі порівняно з англійським оригіналом.

Метою застосування граматичної трансформації, що має назву перестановка у наступному прикладі є з одного боку специфіка граматичних особливостей мови перекладу, а з іншого, очевидно бажання перекладача змістити акцент для читача, і, тим самим привернути його увагу.

Lenny Burton he called himself. I believe he'd belonged to some very good clubs (Maugham, 2017).

Він називав себе Лені Бартон і, здається, був членом найкращих клубів (Моем, 2001).

Причини, що викликають необхідність лексичних додавань, або компенсації у тексті перекладу, можуть бути різними. Найбільш звичайною з них можна назвати «формальну невиразність» (відсутність) семантичних компонентів словосполучення у вихідній мові (Потніцева, Пічугіна, 2011).

It was evidently a united and affectionate family (Maugham, 2017).

З усього було видно, що це міцна згуртована родина, де всі люблять і поважають одне одного (Моем, 2001).

В англійській мові прикметник *affectionate* має значення "readily feeling or showing fondness or tenderness" (Oxford, 2020), в українській мові немає однослівного відповідника згаданого прикметника. Перекладач Володимир Романець вдається до прийому лексичних додавань для того, щоб відтворити максимально точно образ закладений автором.

Граматики-синтаксична трансформація, в результаті якої під час перекладу деякі слова або частини речення вилучаються має назву опущення. Головним чином це відбувається завдяки наявності відмінних один від одного принципів побудови англійських та українських речень.

For my own part I find that the longer I know people the more they puzzle me: my oldest friends are just those of whom I can say that I don't know the first thing about them (Maugham, 2017).

Що ж до мене, то що довше я знаю людей, то більше вони мене дивують: мої найдавніші друзі – це саме ті люди, про яких я не знаю нічого і нічого (Моем, 2001).

У аналізованому прикладі в українському перекладі вилучено засіб розширення речення *I find, of whom I can say*. Речення не зазнає змістовних втрат, однак дещо знижується загальна експресивність висловлювання.

Одним із найбільш поширених перекладацьких трансформацій, які Володимир Романець

застосував в українському перекладі аналізованого оповідання є заміна. У процесі перекладу заміні можуть піддаватися такі типи граматичних одиниць: форми слова; частини мови; члени речення; синтаксичні заміни в складному реченні. В українському перекладі оповідання С. Моема «Друг у біді» найчастіше зустрічаємо частиномовну заміну.

His voice was gentle; you could not imagine that he could possibly raise it in anger; his smile was benign (Maugham, 2017).

Він, мабуть, ніколи не підвищував свій рівний, спокійний голос, навіть якщо гнівався, а його усмішка чарувала всіх навкруги (Моем, 2001).

У перекладі спостерігаємо заміну іменника *anger* – *гнів/злість* (відповідно in anger – гніві) на дієслово *гнівався*, а також, прикметника *benign* – *лагідний/милосердний* (his smile was benign – його посмішка була лагідна) на дієслово *чарувати* (his smile was benign – його посмішка чарувала).

I suppose one thing that made you like him was that he was so small and frail... (Maugham, 2017).

Головне, що, здається мені, викликало симпатію і приязнь до нього – це його кволість та крихітність (Моем, 2001).

Автор перекладу вміло використовує заміну прикметників *small* – *малий* та *frail* – *слабкий* на іменники *кволість* та *крихітність*, і, тим самим забезпечує речення більш конкретними, емоційно забарвленими і точними поняттями, що здатні детальніше описати героя оповідання.

Why novels and plays are so often untrue to life is because their authors, perhaps of necessity, make their characters all of a piece (Maugham, 2017).

Основною причиною неправдивості і надуманості романів та п'єс є те, що їхні автори, хай іноді й не з власної волі, створюють своїх героїв чи то цілком позитивними, чи негативними (Моем, 2001).

У даному прикладі помічаємо заміну часток *why, because* на іменник *причина*; заміну іменника *necessity* на прислівникове словосполучення з *власної волі*; заміну прикметника *untrue* на іменник *неправдивість*.

They cannot afford to make them self – contradictory, for then they become incomprehensible (Maugham, 2017).

Вони не наважуються подати їх з усіма внутрішніми суперечностями, бо тоді, мовляв, ці герої будуть незрозумілі (Моем, 2001).

Автор перекладу застосує заміну, використавши словосполучення *внутрішні суперечності* замість прикметника *self-contradictory* – *самосуперечливий*. Таким чином речення стало легшим для сприйняття та більш притаманним українській мові.

He seemed to be popular at the club and afterwards, when he had gone, they described him as one of the best (Maugham, 2017).

У клубі він усім подобався і пізніше, виїхавши, залишив про себе якнайкраще враження (Моем, 2001).

Відбувається заміна прикметника *popular* – *популярний* на дієслово *подобався*.

He clapped his hands for a boy and ordered two gin fizzes (Maugham, 2017).

Сплеском у долоні він покликав офіціанта і замовив два шампанських (Моем, 2001).

Заміна дієслова *clap* – *плескати* на іменник *сплеском*.

He was always well-dressed and smart-looking (Maugham, 2017).

Він завжди добре одягався і мав елегантний вигляд (Моем, 2001).

Заміна прикметник *well-dressed* – *добре одягнений* на дієслово *добре одягався*, прикметника *smart-looking* на іменник *елегантний вигляд*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в українському перекладі оповідання відомого британського письменника С. Моема «Друг у біді» Володимир Романчук використовує граматичні трансформації, що зумовлено різницею у граматичній будові мов та принципах мовної актуалізації дійсності.

Проведений аналіз показав, що у більшості випадків для досягнення адекватності український переклад здійснюється за допомогою застосування таких граматичних трансформацій як заміна (46%), членування речень (12%), об'єднання речень (10%), зміна порядку слів (2%), зміна послідовності частин складного речення (2%), додавання (16%), опущення (12%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Красуля А. В., Миклашук В. П. Лексичні та граматичні трансформації у процесі перекладу художніх творів з англійської мови українською (на матеріалі трилогії Сюзанни Коллінз «Голодні ігри»). *Нова філологія* : зб. наукових праць. 2020. № 80. Том 1. С. 299–305.
2. Моєм С. Друг у біді. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2045>
3. Остапенко С. А., Шерстюк К. О., Застосування граматичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу». *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2018. № 10. С. 82–85.
4. Потніцева Т. М., Пічугіна Т. Є., Гавриленко Є. В., Левченко О. В. Посібник до вивчення курсу «Проблеми перекладу художнього тексту». Д. : РВВ ДНУ, 2011. 217 с.
5. Романенко Н. В., Головатюк Т. М. Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій (на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом»). *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 4. С. 37–40.
6. Сазонова Я. Ю. Лінгвістичні схеми ініціації читача в англійських текстах оповідань жахів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 44. С. 261–265.
7. Шишко А. В., Луканська Г. А. Граматичні трансформації в художньому перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 43. Том 4. С. 125–128.
8. Яровенко Я., Болдырева А. Граматичні трансформації в процесі перекладу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Том 6. С. 193–2021.
9. Oxford living dictionaries. Oxford University Press, 2020. 798 p.
10. Maugham, S. A Friend in Need. Loki's Publishing, 2017. 189 p.

REFERENCES

1. Krasulya, A. V. & Myklashchuk, V.P. (2020). Leksychni ta hramatychni transformatsiyi u protsesi perekladu khudozhnikh tvoriv z anhliyskoyi movy ukrayinskoyu (na materiali trylohiyi Syuzanny Kollinz "Holodni ihry") [Lexical and grammatical transformations in the process of translating fiction from English into Ukrainian (based on Suzanne Collins' trilogy "The Hunger Games")]: *zb. naukovykh prats' "Nova filolohiya"*, № 80, tom 1, 299–305. [in Ukrainian].
2. Maugham, S. (2017). A Friend in Need. Loki's Publishing.
3. Moem, S. Druh u bidi. [A Friend in Need]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2045> [in Ukrainian].
4. Ostapenko, S. A. & Sherstyuk K. O. (2018). Zastosuvannya hramatychnykh transformatsiy v ukrayinskykh perekladakh romanu H. Vellsa "Mashyna chasu" [Application of grammatical transformations in Ukrainian translations of G. Wells' novel "Time Machine"]. *Naukovyy visnyk Drohobyt's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya "Filolohichni nauky"*. Movoznavstvo, № 10, 82–85. [in Ukrainian].
5. Oxford living dictionaries. (2020). Oxford University Press. 798 p.
6. Potnitseva, T. M. & Pichuhina, T. YE., Havrylenko, YE. V., Levchenko, O. V. (2011). Posibnyk do vyvchennya kursu "Problemy perekladu khudozhn'oho tekstu" [Study guide for the course ["Problems of translation of artistic text"]. D. : RVV DNU. 217. [in Ukrainian].
7. Romanenko, N. V. & Holovatyuk T. M. (2018). Lnhvokomunikatyvnyy potentsial hramatychnykh perekldats'kykh transformatsiy (na prykladi ukrayins'koyi interpretatsiyi romanu S. Kinha "Pid kupolom"). [Linguistic and communicative potential of grammatical translation transformations (on the example of the Ukrainian interpretation of S. King's novel "Under the Dome")]. *Naukovi zapysky natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. Seriya "Filolohiya", vyp. 4, 37–40. [in Ukrainian].
8. Sazonova, Y. A. (2014). Lnhvistychni skhemy initsiatsiyi chytacha v anhlo-movnykh tekstakh opovidan' zhakhiv. [Linguistic schemes of reader initiation in English-language horror stories texts]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. Seriya "Filolohichna", № 44, 261–265. [in Ukrainian].
9. Shishko, A.V. & Lukanskaya, G.A. (2019). Grammatical transformations in literary translation [Grammatical transformations in literary translation]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser. : Philology*, № 43, Volume 4, 125–128 [in Ukrainian].
10. Yarovenko, Y. & Boldyreva, A. (2021). Hramatychni transformatsiyi v protsesi perekladu. [Grammatical transformations in the translation process]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. Vyp. 35, tom 6, 193–2021 [in Ukrainian].

GRAMMATICAL ASPECTS OF LITERARY TRANSLATION (BASED ON THE STORY OF C. MOEM “A FRIEND IN DISTRESS”)

Ivanchenko Maria Yuryivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

Zanovyak Yaryna Yaroslavivna

*Master's Student at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

The process of translation is not a simple replacement of units of one language with units of another language. One of the techniques that help the translator is transformations. Translational transformations (substitutions) occur due to the incomplete commonality or difference between the English and Ukrainian languages. The commonality between the grammatical properties of the Ukrainian and English languages is determined by their common belonging to the Indo-European family and is manifested in the presence of common grammatical meanings, categories and functions, for example: number category for nouns, category of degrees of comparison for adjectives, tense category for verbs, etc. At the same time, the difference in the principles of grammatical order, which is expressed in the belonging of these languages to different grammatical groups, is reflected in significant differences between grammatical properties, for example, in the existence of dissimilar grammatical categories: articles in English, adverbs in Ukrainian; fixed word order in English; etc. The works of art translation involves not only overcoming the difference in the grammatical structure of two unrelated languages – Ukrainian and English, but also the adequate reproduction of the author's idiostyle. In the Ukrainian translation of the famous British writer S. Maugham's story “A Friend in Trouble”, Volodymyr Romanchuk uses grammatical transformations due to the genre-stylistic features of the English sentence and the desire to adequately convey the stylistic features of the original. The main task of the translator is to reproduce the semantic and emotional load of the source text using the Ukrainian language. The conducted analysis showed that in most cases, in order to achieve adequacy, the Ukrainian translation is carried out using such grammatical transformations as replacement (46%), sentence segmentation (12%), combining sentences (10%), changing the order of words (2%), changing the sequence of parts of a complex sentence (2%), adding (16%), omitting (12%).

Key words: translation, original, transformations, grammatical structure, language norms.